

Remissvar från Institutionen för
Beteendevetenskap och lärande

Nya regler om utländska föräldraskap och adoption i vissa fall (SOU 2021:56)

Jag läser med stort intresse den aktuella utredningen om utländska föräldraskap och adoption i vissa fall (SOU 2021:56). Som forskare inom socialpsykologi är mitt expertområde familjebildning i icke-normativa familjer. Det gläder mig att den föreliggande utredningen presenterar förslag på en rad punkter som idag skapar en rättsligt otrygg situation för barn och föräldrar i vissa familjeformer.

I huvudsak är jag positiv till de förslag som utredningen presenterar, men vill lämna några kommentarer kring förslagens förtjänster och brister. Jag kommer också att illustrera detta med exempel från faktiska familjer som jag stött på genom min forskning.

Föräldraskap för den kvinna i ett samkönat par som inte fött barnet

Utredningen föreslår att det rättsliga föräldraskapet för den kvinna i ett samkönat par som inte fött barnet ska vara giltigt enligt svensk rätt också om föräldraskapet är fastställt utomlands. Detta är mycket positivt.

Den lagändring som föreslås kommer att öka den rättsliga tryggheten för barn till lesbiska par och kommer att underlätta rörligheten för lesbiska familjer. Förslaget likställer också förutsättningarna för lesbiska par med dem för heterosexuella par, vilket är rimligt. De senaste åren har flera familjer hamnat i kläm mellan olika länders lagstiftning. Exempelvis ansågs en isländsk kvinna inte längre vara sitt barns förälder, då hon tillsammans med sin fru och deras gemensamma barn flyttade från Island till Sverige, trots att föräldraskapet var fastställt enligt isländsk lag. Detta innebar en otrygg situation för hela familjen. Ett annat exempel rör en svensk kvinna bosatt i Storbritannien med sin brittiska fru och parets två barn. Kvinnan ses enligt svensk lag inte som förälder till sin frus biologiska barn, trots att hennes föräldraskap är fastställt enligt brittisk lag. Barnet kan därför inte bli svensk medborgare. Detta till skillnad från sitt syskon, som är den svenska kvinnans biologiska barn. Med de förslag som utredningen presenterar skulle rättstryggheten öka för dessa familjer.

Föräldraskap vid surrogatarrangemang utomlands, när familjen flyttar till Sverige

Utredaren föreslår lagändringar för barn tillkomna genom surrogatarrangemang i utlandet. Det handlar dels om att föräldraskap som fastställts i barnets födelseland blir giltiga i Sverige, för familjer som vid familjebildningen haft sin hemvist utomlands och sedan flyttat till Sverige. Detta förslag är positivt.

Som utredaren påtalar så skulle en lagändring i dessa fall innebära att en etablerad familjesituation upprätthålls. Detta är till fördel för såväl barn som föräldrar. Att ett

fastställt föräldraskap kan upphävs i samband med en flytt till Sverige är mycket olyckligt. De presenterade förslagen ger en ökad rättstrygghet för dessa familjer.

Föräldraskap vid surrogatarrangemang utomlands, när föräldrarna har sin hemvist i Sverige

För par som är bosatta i Sverige då de reser utomlands för att genomföra surrogatarrangemang föreslås inte motsvarande regeländringar som i de fall där familjen haft sin hemvist i utlandet och senare flyttat till Sverige. Utredaren menar att man vill undvika att svenskar uppmuntras att resa utomlands för surrogatarrangemang. Sett ur barnets perspektiv är dock denna hållning tveksam.

För det barn som tillkommit genom surrogatarrangemang i utlandet torde det vara till fördel att föräldraskapet för båda de tilltänkta föräldrarna fastställs på enklast möjliga vis. Istället för att genom adoption fastställa föräldraskapet för den genetiska faderns partner, vore det för barnet både enklare och tryggare att ett av utländsk myndighet fastställt föräldraskap godkänns för båda de tilltänkta föräldrarna, under förutsättning att det också finns ett medgivande från den person som fött barnet. Om den som fött barnet efter födseln lämnat ett medgivande om att fransäga sig det rättsliga föräldraskapet torde det vara likvärdigt med att ge medgivande till en adoption. Skillnaden för barnet är dock att fastställandet skulle kunna genomföras enklare. Detta skulle öka tryggheten, särskilt i händelse av allvarlig sjukdom, död, eller separation mellan de tilltänka föräldrarna.

Att möjligheten till adoption i vissa fall förestås utvidgas är dock ett steg i samma riktning, då det ökar tryggheten för barn i familjer där exempelvis de tilltänkta föräldrarna separerat. Förfarandet med en adoption för den ena föräldern (men inte för den andra) är dock omständligt. Det finns också fall där barnet kan drabbas på ett olyckligt vis. Det gäller exempelvis om den tilltänkta föräldern avlider innan barnet fötts och då inte kan ansöka om adoption. I ett fall som jag mött i min forskning valde ett svenskt gaypar att få barn genom surrogatarrangemang i USA. Den ena mannen var barnet genetiska far. Under graviditeten avled dock den genetiska faderns make. Då inget rättsligt föräldraskap kunde fastställas för den avlidne mannen hade barnet ingen arvsrätt efter honom. I andra fall där en fader avlider under en graviditet fastställs faderskapet efter födseln, bland annat just för att tillgodose barnets arvsrätt. Det ter sig rimligt att även dessa barn bör omfattas av ett liknande rättsskydd.

Det finns dock betydligt fler situationer än de som behandlas i utredningen där utvidgade adoptionsregler vore till fördel för barnet. Exempelvis finns det fler situationer där det vore bra om en rättslig förälders före detta make eller sambo kunde genomföra en närståendeoption. Det handlar exempelvis om barn som tillkommit assisterad befruktning med anonym donator, eller genom heminsemination, där de tilltänkta föräldrarna hunnit separera innan närståendeoptionen genomförts. Det kan också handla om barn som vuxit upp med en förälder och en styvförälder, men där dessa separerat och man först efter separationen inser att barnets relation till styvföräldern behöver tryggas genom

adoption. Att samtycke från den som fött barnet föreslås kvarstå som krav (om den är vårdnadshavare), medan ett sådant krav tas bort för andra vårdnadshavare, är dock problematiskt. Ett exempel jag mött gällde ett lesbiskt par som fått barn genom heminsmination, där parets och spermiegivarens gemensamma avsikt var att den biologiska mammas partner skulle närståendeadoptera barnet. Strax efter födseln separerade dock paret, och den biologiska mamman ville inte längre att hennes före detta partner skulle vara delaktig i barnets uppväxt. Här uppstår samma olyckliga situation som den som lagstiftaren förutsatt för par som fått barn genom surrogatarrangemang i utlandet. Men i detta fall skulle de utvidgade möjligheterna till adoption inte kunna tillämpas, med mindre än att den som fött barnet samtycker till adoptionen för sin före detta partners räkning.

Otydligt gällande transpersoners föräldraskap

Det är otydligt hur utredningens förslag påverkar familjer där den ena eller båda föräldrarna har ändrat juridiskt kön, exempelvis där en man fött barn eller där en kvinnas spermier använts vid tillblivelsen, eller där partnern till en biologisk förälder har ändrat juridiskt kön. Genom att uttrycka lagförslagen könsneutralt skulle tydligheten öka och likvärdig lagstiftning för trans- och cispersoner skulle tryggas.

En alltmer invecklad familjelagstiftning

En sista påpekande gäller den alltmer invecklade familjelagstiftningen. Svensk familjerätt har vid upprepade tillfällen reviderats de senaste decennierna, vilket möjliggjort för en ökad trygghet för allt fler familjeformer. Detta är mycket positivt. Alla dessa förändringar har dock gjort lagstiftningen alltmer komplex och därmed mycket svår att förstå för den som inte är grundligt insatt. För vanliga medborgare som vill bilda familj kan det vara ytterst svårt att läsa Föräldrabalken och själv förstå vad som gäller för just deras situation, eller vilka val de bör göra för att inte hamna i en rättsligt otrygg sits.

Också för de handläggare som fastställer föräldraskap kan lagen vara alltför snårig. Jag har flera gånger stött på fall där icke-normativa familjer fått föräldraskap fastställt på felaktigt sätt, på grund av att handläggare inte känt till alla detaljregleringar. Detta har lett till att fastställda föräldraskap kommit att hävas, i vissa fall med allvarliga konsekvenser som följd, då hävningen genomförts efter en separation eller ett dödsfall.

På grund av de risker som följer med ett mycket invecklat regelverk är det angeläget att se över föräldraskapsregleringarna i grunden i syfte att skapa förenklade regler som ger en god och likvärdig trygghet för olika slags familjer.

Med vänliga hälsningar,

Anna Malmquist, docent i socialpsykologi,
Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap och lärande